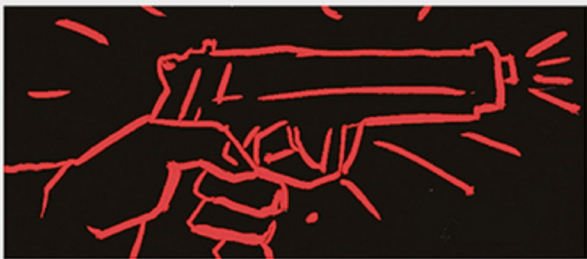

ΝΙΚΟΣ ΔΑΒΒΕΤΑΣ

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΤΟΥ ΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗ

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΝΙΚΟΣ ΔΑΒΒΕΤΑΣ

Ο ζωγράφος του Μπελογιάννη

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Νέα, αναθεωρημένη έκδοση

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον αυτή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής άδειας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία
Πεζογραφία – 531

Νίκος Δαββέτας, *Ο ζωγράφος του Μπελογιάννη.*

Μια ιστορία του Ψυχρού Πολέμου

Επιμέλεια έκδοσης: Ελένη Κεχαγιόγλου

Διορθώσεις: Αρετή Μπουκάλα

Σελιδοποίηση: Χριστίνα Κωνσταντινίδου

Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη) και

Νίκος Δαββέτας, Αθήνα, 2022

Πρώτη έκδοση, από τις εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2013

Νέα, αναθεωρημένη έκδοση,

από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Ιούλιος 2022

ΚΕΤ Ε262 ΚΕΠ 379/22 ISBN 978-618-07-0043-5

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ.

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

*Οι ιστορίες δεν επινοούνται.
Κληρονομούνται.*

EDGARDO COZARINSKY

Ένα κερδοφόρο επάγγελμα

ΜΟΛΙΣ ΕΙΧΑ ΚΛΕΙΣΕΙ τα σαράντα και η πραγματική ζωή εξακολουθούσε για μένα να είναι ένας προορισμός: θα βρω μόνιμη δουλειά, θα αγοράσω σπίτι, θα ασφαλιστώ, θα αποκτήσω απογόνους, θα... Απ' όσο θυμάμαι τον εαυτό μου, οτιδήποτε φάνταζε οριστικό και αμετάβλητο διαρκώς το ανέβαλλα.

Την εποχή που οι συμμαθητές μου φιλοδοξούσαν «να καταπλήξουν την οικουμένη», εγώ ονειρευόμουν να γίνω μονάχα ο αφηγητής ενός ετοιμόρροπου κόσμου, εθισμένου στη βία και την ασχήμια. «Το καλύτερο σχολείο είναι αυτό που καίγεται» έλεγα, σε οποιοδήποτε λύκειο κι αν με έστελναν οι γονείς μου, από τα πιο αυστηρά ιδιωτικά ως τα διαλυμένα δημόσια. Πουθενά δεν στέριωνα. Τα βράδια, τα μόνα βιβλία που άνοιγα με ζέση ήταν οι εύχρηστοι τόμοι της Μικρής Μαρξιστικής Βιβλιοθήκης, που αγόραζα με το χαρτζιλίκι μου από ένα υπόγειο της Σόλωνος. Αργότερα προστέθηκαν δειλά και τα μυθιστορήματα των Ρώσων κλασικών, χωρίς ωστόσο να με κερδίσουν όσο τα ιστορικά αναγνώ-

σματα που ανακάλυψα στο υπνοδωμάτιο του πατέρα μου, δίπλα στο κομοδίνο: *Η Δίκη της Νυρεμβέργης, Η άνοδος και η πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, τα Απομνημονεύματα του Ουίνστον Τσόρτσιλ, οι Ιστορίες του Ηροδότου και άλλα. Τα προμηθεύτανε, όπως έμαθα εκ των υστέρων, από έναν πλανόδιο πωλητή, παλιό Μακρονησιώτη, και τα πλήρωνε πάντα με δόσεις, κάθε πρώτη και δεκαπέντε του μηνός.*

Ο πατέρας μου ήταν μόνιμος υπαξιωματικός. Όταν κυκλοφορούσε με τα πολιτικά, πράγμα σπάνιο, όλοι καταλάβαιναν ότι είχαν να κάνουν με έναν καραβανά, από την κόκκινη γραμμή που είχε χαράξει στο ευρύ μέτωπό του το σκληρό γείσο του πηλίκιου. Ίσως και από το περπάτημά του. Βάδιζε δίχως την παραμικρή προσπάθεια να αποφύγει τους περαστικούς, θεωρώντας περίπου αυτονόητο πως όλοι θα παραμέριζαν στο διάβα του. Εκτός από τα βιβλία και τις ειδικές γνώσεις του, ελάχιστα πράγματα κληρονόμησα από αυτόν. Μετακομίζοντας από στρατόπεδο σε στρατόπεδο, το μόνο πραγματικά δικό του ήταν ο πράσινος σάκος με τις φόρμες ασκήσεων, τα άρβυλα και τις στολές εξόδου. Με μια στέρηση προαγωγής ήδη στον φάκελό του, αποστρατεύτηκε έπειτα από ένα ατύχημα εν ώρα υπηρεσίας. Κατ' άλλους, μετά τον αυτοτραυματισμό του. Όπως κατέθεσε, δεν θυμόταν ούτε τον κρότο ούτε τη λάμψη, μόνο ένα κάψιμο ψηλά στον μηρό και το δεξί του μπατζάκι μουσκεμένο, λες και ξάφνου κα-

τουρήθηκε πάνω του. Ξύπνησε στο 411 Στρατιωτικό Νοσοκομείο με το πόδι μπανταρισμένο και τη σφαίρα δίπλα στο κομοδίνο, αναμνηστικό της περιπέτειάς του, μέσα σε μια διάφανη κάψουλα από φαρμακευτικό υλικό. Η ατιμωτική αποστρατεία τον τσάκισε. Πέθανε στον ύπνο του δεκαοκτώ μήνες αργότερα, από ανακοπή καρδιάς, όπως είπαν οι γιατροί, αυτός που ποτέ δεν κάπνιζε, δεν έπινε και δεν είχε αναφέρει στο παρελθόν την παραμικρή ενόχληση.

Ο παππούς μου, πάλι, όταν γεννήθηκα ήταν ήδη απόστρατος συνταγματάρχης. Πολέμησε διαδοχικά το ασκέρι του Κεμάλ στον Σαγγάριο, τους κινηματίες του '35 στο Πεδίον του Άρεως, τους Ιταλούς στην Αλβανία, τους «Κόκκινους» στο Βίτσι και τον Γράμμο. Πολέμησε σε όλα τα μέτωπα με την πίστη ότι ήταν πάντα στο σωστό στρατόπεδο, ώσπου κάποτε συνειδητοποίησε πως όλα τα στρατόπεδα κατά βάθος ίδια είναι. Πως οι νεκροί, όποια στολή κι αν φοράνε, έχουν το στόμα τους ανοιχτό, γεμάτο πράσινες μύγες, και τα μάτια κλειστά, σκεπασμένα με το χώμα των ορυγμάτων. Στα γεράματά του, αποτραβηγμένος στον τόπο καταγωγής μας, είχε γίνει σχεδόν αναρχικός. «Θες να πας μπροστά; Σκότωσε τον Τούρκο που έχεις μέσα σου» έλεγε. Όσο για την πολιτική, με συμβούλευε να μην πιστεύω σε καμία ιδεολογία και σε κανένα κόμμα. «Όλοι πεθαμένους μάς θέλουν» ήταν η μόνιμη επωδός του.

Η δική μου θητεία στο στράτευμα ξεκίνησε το 1994, διακόπτοντας την οκταετή αναβολή που μου είχε χορηγήσει η στρατολογία «λόγω πανεπιστημιακών σπουδών εις την αλλοδαπή». Απολύθηκα δύο χρόνια αργότερα με τον βαθμό του εφέδρου ανθυπολοχαγού και δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστώ πως καθηλωμένος επί μήνες σε ένα γραφείο της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού, με τη ρητή εντολή να σκοτώνω μύγες επί οκταώρου βάσεως, ανακάλυψα την πραγματική μου κλίση, το αφανές ταλέντο μου: τη συλλογή και φύλαξη σκονισμένων εγγράφων. Σήμερα, αν εξαιρέσω τις ώρες του φαγητού και του ύπνου, το εικοσιτετράωρό μου δεν μοιάζει με κανενός άλλου εργαζόμενου ή ελεύθερου επαγγελματία.

Ναι, σπαταλώ άπειρο χρόνο πάνω από αδιαβάθητα έγγραφα και απόρρητους φακέλους, ανασκαλεύοντας σαν τον τυφλοπόντικα τα σκονισμένα αρχεία φυλακών, αναμορφωτηρίων, νοσοκομείων, υπουργείων, στρατιωτικών επιτελείων, πάσης φύσεως ιστορικών και κοινωνικών ιδρυμάτων. Διαβάζω, φωτογραφίζω, συντηρώ ό,τι έχει σχέση με την ιστορία του εικοστού αιώνα. Κατά καιρούς επικεντρώνομαι σε ένα θέμα μέχρι να το εξαντλήσω ή να εξαντληθώ. Όπως, για παράδειγμα, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, η πολιορκία του Στάλινγκραντ, η συμμαχική απόβαση στη Νορμανδία, οι εμφύλιοι της Ισπανίας και της Ελλάδας. Είναι κάτι παραπάνω από ένα χόμπι. Μια εμμονή

ίσως, που κρυβόταν στα γονιδιά μου και με τα χρόνια εξελίχθηκε σε βιοποριστική απασχόληση.

Τις γνώσεις που απέκτησα, όχι μόνο για πρόσωπα και γεγονότα, αλλά και για περίπλοκα οπλικά συστήματα, εκρηκτικές ύλες, στολές, πυρομαχικά κ.ο.κ., τώρα τις μοσχοπουλάω σε όλους εκείνους τους επαναστατημένους γόνους των μεσοαστικών οικογενειών που γυαλίζουν με τους καλοαναθρεμμένους κώλους τους τα φοιτητικά έδρανα, προσπαθώντας να γίνουν από τη μια μέρα στην άλλη οι ιστορικοί του μέλλοντος, οι διάδοχοι του Χομπσμπάουμ και του Τόνυ Τζαντ. Οι περισσότεροι γλείφουν ανερυθρίαστα επίκουρους, βοηθούς και καθηγητές για έναν προβιβάσιμο βαθμό, εξαπατώντας ακόμα και τον εαυτό τους μπροστά σε μια άδεια κόλλα χαρτί. Όποιος φοιτητής του Ιστορικού διαλέξει για το διδακτορικό του τη δεκαετία του '40, ξέρει πως κάποια μέρα θα διαβεί το κατώφλι μου. Έρχονται σ' εμένα ως νεαροί βρικόλακες, διψώντας για αίμα, για ιστορίες με αποκεφαλισμούς και βιασμούς, εκτελέσεις και βασανιστήρια, και φεύγουν σχεδόν χαρούμενοι που όλα αυτά όντως συνέβησαν, σχεδόν χθες, περίπου δίπλα τους, στη γειτονιά ή στο χωριό τους. Κανέναν δεν απογοητεύω. Πολλές φορές τους ξεγελάω με απίθανα παραλειπόμενα, που αυτοί τα σημειώνουν στα moleskine μπλοκάκια τους με μάτια πυρετικά και χέρι που τρέμει, λες και τους τα υπαγορεύει από τη νεκρική του κλίνη ένας από τους πρωταγωνιστές των

γεγονότων. Με το αζημίωτο, φυσικά. (Η ταρίφα μου ανεβαίνει όταν γίνομαι και ο συγγραφέας της εργασίας τους καθώς οι περισσότεροι είναι αναλφάβητοι!)

Ο συνδυασμός μεταδοτικότητας και υποκριτικού ταλέντου με βοήθησε να διατηρήσω τον τραπεζικό μου λογαριασμό ανθηρό, ακόμα και σε περιόδους ξηρασίας. Αγαπημένο μου μότο: Κανείς δεν έχει λόγο να θυμάται ένα παρελθόν που δεν μπορεί να γίνει παρόν.

* * *

Το μήνυμα της Ντενίς στο κινητό μου με ξάφνιασε ευχάριστα. Τη θυμήθηκα αμέσως αν και είχα να τη δω από την εποχή που και οι δυο δίναμε για το Sorbonne, μελετώντας ώρες ατέλειωτες στο αναγνωστήριο του Γαλλικού Ινστιτούτου. Εγώ δυσκολευόμουν στον Νερβάλ κι αυτή δυσκολευόταν στον Ουγκό: «Le corps se perd dans l'eau, le nom dans la mémoire» συλλάβιζε. «Το σώμα βουλιάζει στο νερό και το όνομα στη μνήμη» μετέφραζα. «Ή μήπως στη λήθη;» με ρωτούσε, επιμένοντας πως η δεύτερη επιλογή αναδεικνύει καλύτερα το νόημα του ποιήματος. «Κάποιο λάθος υπάρχει στο πρωτότυπο, δεν μπορείς να βουλιάξεις στη μνήμη. Το ρήμα προϊδεάζει για έναν πνιγμό, μια καταστροφή, έναν αφανισμό στη γαλάζια άδυσσο που περιγράφει».

Με αναζητούσε, όπως έγραφε στο SMS, για να εκτιμήσω την αξία «ενός σπάνιου καλλιτεχνικού και ιστο-

ρικού ντοκουμέντου». Παρόμοια μηνύματα είχα λάβει πάμπολλα τα τελευταία χρόνια. Ιδιαίτερα μετά την πτώση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, είχε αρχίσει ένα απίστευτο εμπόριο ανέκδοτων ημερολογίων με μύχιες σκέψεις και αποκαλύψεις πολιτικών, μαγνητοφωνημένων μαρτυριών θυτών και θυμάτων, ανέκδοτων φωτογραφιών και κινηματογραφικών φιλμ στα οποία αποτυπώθηκαν τα πιο ειδικά εγκλήματα: αξιωματικοί της Βέρμαχτ που θανατώνουν παιδιά, Σοβιετικοί κομισάριοι που θανατώνουν Πολωνούς, παραστρατιωτικές μονάδες που θανατώνουν κουλάκους, ουλαμοί των Waffen SS που θανατώνουν Εβραίους... Τα περισσότερα τεκμήρια συνοδεύονταν από αποφάσεις κεντρικών επιτροπών, πολιτικών γραφείων, στρατιωτικών ή αστυνομικών διοικήσεων, που μπορούσαν να σβήσουν εν μια νυκτί από τον χάρτη ολόκληρες πολιτείες. (Οι εικόνες έχουν τα όριά τους, οι λέξεις όχι...) Ακολουθούσαν αναρίθμητες επιστολές εκτοπισμένων, φυλακισμένων, μελλοθανάτων, που ικέτευαν τις Αρχές για χάρη ή επιείκεια, και των αλλόφρονων συγγενών τους, που εκλιπαρούσαν να τους υποδείξουν ένα στρατόπεδο, μια φυλακή, έστω έναν ανώνυμο τάφο ανοιγμένο στη χιονισμένη γη που θα μπορούσαν να επισκέπτονται κάθε άνοιξη:

«Σύντροφε πρόεδρε, μακάρι ο σύζυγός μου να ζει, έστω κι αν δεν ξέρουμε πού είναι. Φτάνει να ξέρεις Εσύ! Όσο η τύχη του αγνοείται, εγώ και τα παιδιά μου θα

ελπίζουμε ότι η ευσπλαχνία Σου, μεγάλε μας ηγέτη...» κ.λπ. κ.λπ.

Ή κάτι πιο τυπικό: «Με την υπ' αριθμόν 422/44 απόφαση του έκτακτου στρατοδικείου, ο πατέρας μας καταδικάστηκε στην εσχάτη των ποινών. Από τον Ερυθρό Σταυρό εικάζεται πως ετάφη σε κοινό όρυγμα, εντός του ζωολογικού κήπου της γενέθλιας πόλης του. Παρακαλούμε όπως μας ενημερώσετε για τον ακριβή τόπο...».

Είχα ανασκαλέψει με τα ίδια μου τα χέρια βουνά ολόκληρα από κιτρινισμένα χειρόγραφα και αναρωτιόμουν πάντα πόσα από αυτά ήταν γνήσια και πόσα χαλκευμένα, μεταποιημένα, προσαρμοσμένα στις ανάγκες της αγοράς ή της πολιτικής συγκυρίας.

Αποφάσισα να τηλεφωνήσω στην Ντενίς. Η φωνή της, ελαφρώς βραχνή—βραχνάδα υποσχετική ερωτικού παιχνιδιού—, σε βοηθούσε να σχηματίσεις στο μυαλό σου μια γυναίκα δοτική. Ακουγόταν ανήσυχη αλλά όχι πανικόβλητη. Μετά την τυπική αψιμαχία αναγνώρισης, πέρασε κατευθείαν στο θέμα εγκαταλείποντας τον πληθυντικό.

«Θα γνωρίζεις το πορτρέτο του Μπελογιάννη που φιλοτέχνησε ο Πικάσσο... Έχω στα χέρια μου άλλα δύο σχέδιά του, προσχέδια μάλλον με κάρβουνο, που του παράπεσαν του μετρ».

Στο «παράπεσαν» η φωνή της ράγισε, σαν να μου τόνιζε με τον τρόπο της την ύποπτη προέλευσή τους.

«Θα ήθελα, Στάθη, μια εκτίμηση από σένα, μια πρώτη γνώμη, αργότερα μπορεί και να συνεργαστούμε στην προώθησή τους, ποιος ξέρει».

Τη ρώτησα, χωρίς περιστροφές, πώς βρέθηκαν στην κατοχή της, μα απέφυγε να μου απαντήσει. «Αυτά όχι από το τηλέφωνο» δικαιολογήθηκε.

Ειλικρινά, δεν γνώριζα ότι υπήρχαν προσχέδια σε ένα τόσο απλό, απλοϊκό θα ισχυριζόμουν, σκίτσο που προοριζότανε για μια προπαγανδιστική δουλειά, την εκστρατεία για τη σωτηρία του Νίκου Μπελογιάννη και των συντρόφων του από το εκτελεστικό απόσπασμα. Η φωτογραφία του με το γαρίφαλο στο χέρι, που είχε τραβηχτεί σε ένα διάλειμμα της πολύκροτης δίκης, έκανε τον γύρο του κόσμου. Κάποιος από το γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα την είχε προωθήσει και στον Πικάσσο, με την εντολή να φιλοτεχνήσει «κάτι» που θα βοηθούσε την καμπάνια της σωτηρίας του. Το σκίτσο το είχα δει πολλές φορές σε διάφορα ιστορικά αφιερώματα. Έφερα στον νου μου εκείνες τις σκληρές κάθετες γραμμές του προσώπου, χωρίς την παραμικρή αλλοίωση ή ανισορροπία των χαρακτηριστικών. Μονάχα η τεθλασμένη γραμμή στο πιγούνι γινότανε ένα χοντρό αγκαθωτό σύρμα πληγιάζοντας, φαντάζομαι, το αμέριμνο βλέμμα του περαστικού που κοντοστεκόταν να διαβάσει το μήνυμα της κόκκινης αφίσας στους στύλους του Παρισιού, τον χειμώνα του 1952:

«PARISIENS! PARISIENNES!
BELOYANNIS ET SES COMPAGNONS
DOIVENT VIVRE!»^{1*}

Μετά το τηλεφώνημα στην Ντενίς κι αφού συμφωνήσαμε να συναντηθούμε με την πρώτη κάθοδό της στην Ελλάδα, αναζήτησα μια αναπαραγωγή του σκίτσου στα αρχεία μου. Το εντόπισα ύστερα από μερικά λεπτά στο οπισθόφυλλο ενός αυτοβιογραφικού βιβλίου της γυναίκας του Έλλησ Παππά.

Ένα έργο τέχνης επιβιώνει μέσα στον χρόνο όταν αξιώνει διαρκώς μια καινούρια ερμηνεία, μια νέα ανάγνωση. Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με κάτι τέτοιο. Το πρόσωπο του Μπελογιάννη μας κοιτάζει μετωπικά, ασάλευτα, όπως ένας άγιος σε μια βυζαντινή εικόνα καθώς συνδιαλέγεται επ' άπειρον με το θείο. Μειδιώντας ελαφρά, αξιώνει την υποταγή μας στην ηθική του ανωτερότητα. *Ο Άνθρωπος με το γαρίφαλο* είναι μια αγιογραφία που προορίζεται για το εικονοστάσι του Κόμματος, κι αλίμονο, ο ζηλωτής που τη φιλοτέχνησε φέρει το απίθανο όνομα Πάμπλο Πικάσσο, υπογράφοντας φαρδιά πλατιά στο κάτω αριστερό άκρο.

* Οι αριθμητικοί δείκτες παραπέμπουν στις σημειώσεις του συγγραφέα· βλ. σελ. 201-203.